

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ГИЛЯКА О. С.,
в. о. начальника відділу планування
та аналізу правових досліджень
(Національна академія правових наук України),
здобувач кафедри теорії держави та права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 340.12(094)

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТА

Стаття присвячена розгляду основних вимог, які ставляться при складанні юридичних документів. Розкриваються основні сучасні підходи до визначення поняття «юридичний документ». Дається класифікація вимог до юридичних документів, до яких слід віднести правові вимоги до змісту юридичних документів, логічні, структурні та мовно-стилістичні вимоги та розкривається їх суть.

Ключові слова: юридичний документ, електронний юридичний документ, вимога, структура, нормативно-правовий акт.

Статья посвящена рассмотрению основных требований, предъявляемых при составлении юридических документов. Раскрываются основные современные подходы к определению понятия «юридический документ». Дается классификация требований к юридическим документам, к которым следует отнести правовые требования к содержанию юридических документов, логические, структурные и лингвостилистические требования и раскрывается их суть.

Ключевые слова: юридический документ, электронный юридический документ, требование, структура, нормативно-правовой акт.

The article is devoted to consideration of the basic requirements, which are placed at drawing up of legal documents. The main modern approaches to the definition of «legal document» are revealed. The classification of requirements for legal documents, which should include the legal requirements for the content of legal documents, logical, structural and language-linguistic requirements, is given, and their essence is disclosed.

Key words: legal document, electronic legal document, requirement, structure, normative-legal act.

Вступ. Вимоги до юридичного документа дозволяють розробити повноцінний юридичний документ, у якому не буде вад. Проте далеко не завжди законодавець, розробляючи закони, чи інші суб'єкти, які розробляють юридичні документи, враховують усі необхідні вимоги. Це може призвести і до негативних наслідків. Наприклад, часто нормативно-правові акти суперечать один одному, а договір купівлі-продажу укладається без урахування вимог цивільного чи господарського законодавства. Як підсумок такої діяльності – дія юридичних документів може бути припинена повністю або частково. Більш того, можливе і застосування різного роду санкцій до розробників цих юридичних документів та до осіб, що їх підписали.

Отже, визначення вимог до юридичних документів набуває не тільки наукового, але й суто практичного значення, оскільки звичайні, побутові уявлення про документ виявляються недостатніми для організації діяльності юристів.

Різні аспекти цієї проблеми привертали увагу вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, деякі питання стали предметом розгляду таких вчених: І. Акімової, Н. Артикуци, В. Баранова, І. Билі, Т. Кашаніної, М. Мушнініна, І. Оніщука, Ю. Прадіда, Б. Стецюка, Т. Террелла, Г. Швецової-Водки та інших.

Постановка завдання. Метою статті є спроба розглянути та проаналізувати основні вимоги до юридичних документів, які є засобами створення логічно побудованого, із дотриманням правил мови та юридичної техніки, документа.

Результати дослідження. У сучасному світі документи відіграють значну роль. Раніше документом у широкому сенсі вважався папір, який підтверджував якийсь-небудь факт та передавав інформацію [1, с. 113]. Поява комп'ютерів документи не відмінила. Навпаки, нова форма документів (електронна) зробила документообіг більш ефективним. Як паперові, так і електронні юридичні документи за змістом можуть мати різний характер: текстовий, графічний, відеографічний, фотографічний, образотворчий, звуковий [2, с. 76].

Поняття «документ» є похідним від латинського «documentum», що означав у Стародавньому Римі все, що може служити прикладом, уроком, свідоцтвом. У тлумачному словнику В. Даля документ визначається як «будь-який важливий діловий папір, диплом, свідоцтво». Якщо об'єднати тлумачення цього поняття, надані у словниках та енциклопедіях, то під «документом» можна розуміти матеріальний носій запису із зафіксованою на ньому інформацією, яка призначена для її передачі в часі й просторі. У більш вузькій інтерпретації «документ» – це діловий папір, який юридично підтверджує певний факт або певне право [3, с. 224].

Отже, документ – це засіб закріплення різними способами на відповідному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини.

Ознаки, притаманні певному виду юридичного документа, не завжди є придатними для всіх видів юридичних документів. Дуже часто в юридичних енциклопедіях поняття «юридичний документ», «правовий документ» замінюють поняттями «нормативно-правовий акт», «правовий акт». У правовій науці не можна оперувати таким широким поняттям, як «документ», адже не всі документи є юридичними. Юридичний документ – це особливий вид документа. За допомогою юридичних документів оформляються рішення і дії різних органів, посадових осіб, громадян [4, с. 92].

Т. Кашаніна вважає, що юридичні документи (синонім – правові документи) частіше всього існують на папері. Юридичний документ – це документ, що містить правову інформацію [2, с. 76].

За визначенням І. Іваннікова, юридичний документ – офіційна письмова форма зовнішнього вираження різноманітних засобів правового регулювання, за допомогою якої досягається визначеність правового регулювання, стійкість суспільних відносин та стабільність правового і соціального становища особистості [5, с. 114].

На думку О. Венгерова, юридичний документ створюється і формується уповноваженими організаціями та особами відповідно до порядку, визначеного нормативними актами або іншими правилами, які мають правове значення; документ засвідчує (безпосередньо або в системі інших носіїв інформації) наявність фактів, подій, процесів; документ припускає можливість багаторазового звернення до інформації, що на ньому зафіксована; документ є підставою для здійснення відповідної діяльності [6, с. 47].

В. Бабаєв вважає, що юридичним документом є будь-який документ, пов'язаний із правовим регулюванням, зокрема регламентацією суспільних відносин, правовими відносинами і дією юридичних норм [7, с. 66].

Юридичний документ – це документ, який створюється в ході практичної юридичної діяльності. Він впорядковує правові відносини, виконує суспільно-значиму задачу. Вирішуючи найважливіші питання людського життя, юридичний документ повинен обов'язково бути грамотно складений, коректний, достовірний. Це лише деякі з тих вимог, які ставляться до юридичного документа і виробляються саме в ході юридичної практики. Юридична практика, як зазначає В. Карташов, являє собою діяльність по виданню (тлумаченню, реалізації) юридичних приписів, взяту у єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом [8, с. 344]. Жоден юридичний документ не створюється щоразу заново. Це дозволяє говорити про те, що враховується попередній досвід створення юридичних документів. В основу кожного сучасного кодексу можуть бути покладені напрацювання над попередніми кодексами. Зокрема, поділ кодексу на розділи, глави, статті, частини статей є надбанням минулого. Попередній досвід систематизації дає можливість швидко і якісно працювати з такими юридичними документами.

Вимоги до юридичного документа – це закріплені в законодавстві та розроблені в ході юридичної практики правила, що забезпечують законність і найбільшу доцільність використання юридичних документів і сприяють їх своєчасному і точному виконанню, ефективному впливу на правову ситуацію. По своєму трактує вимогу Ю. Старілов, але стосовно лише одного з різновидів юридичного документа – правового акту управління. Під вимогами до акту управління він розуміє стандартні умови, за яких акт управління буде законним і відповідатиме публічним інтересам [9, с. 75].

Слід погодитись з Д. Бахрахом і С. Хазановим, які вказують на те, що якість самих актів – результат дотримання їх авторами ряду вимог, яким повинні відповідати видані ними адміністративні акти [10, с. 28-29].

До змісту юридичного документа висувається низка вимог, які можна поділити на такі групи: – правові вимоги до змісту юридичного документа;

- логічні вимоги до змісту юридичного документа, які включають у себе вимоги щодо точності, чіткості, зрозумілості (доступності) тексту юридичного документа;

- структурні вимоги до змісту юридичного документа, що включають у себе вимоги щодо єдності і внутрішньої логіки тексту юридичного документа, послідовності розміщення правового матеріалу в тексті документа;

- мовностилістичні вимоги до змісту юридичних документів: грамотність правових термінів, виразність шрифту, офіційність стилю юридичних документів тощо [11].

Щодо правових вимог, то юридичні документи як носії інформації правового значення, як правило, мають офіційний характер (за деякими винятками, наприклад – звичайний договір, нотаріально не засвідчений), тому що походять від органів, уповноважених на їх видачу або прийняття. Правові акти повинні відповідати законодавчим положенням Конституції України, загальновизнаним нормам міжнародного права, міжнародним договорам України з іншими державами.

Юридичний документ повинен містити помилкових положень, суперечити чинному законодавству і директивним вказівкам керівних органів. Він повинен видаватися суворо відповідними органами згідно з їх формально визначеною компетенцією [12].

Юридичний документ повинен бути об'єктивним, тобто містити достовірні та правильно зафіксовані відомості про події, явища, дії й стан. Наведені в ньому цифри, факти, дати, прізвища старанно перевіряють. Зокрема, кожний кримінальний процесуальний документ за своїм змістом повинен відповідати фактичним обставинам, які встановлені матеріалами справи, ґрунтуються на достовірних фактах. Не можуть бути доказами дані, джерело та спосіб отримання яких невідомі або вони отримані незаконним шляхом.

У правовому відношенні за змістом і формою юридичний документ повинен бути бездоганним. Вимога правової культури документів передбачає, що при їх складанні у багатьох випадках слід посылатися на акт, відповідно до якого вони складені. Якщо підставою до його виконання є закон, постанова чи інший нормативний акт вищого державного органу влади або управління, тоді необхідно у вступній частині вказати вид цього правового акту, його дату, номер і назву [13]. Посилання на джерело офіційного опублікування повинно містити назву, рік, номер видання, номер статті/пункту.

Щоб уникнути непорозуміння чи неправильного розуміння правової норми, дуже важливо відтворювати норми надзвичайно точно і детально, не вириваючи із загального контексту, максимально наближаючись до того тексту правового акту, звідки взято нормативні приписи. Не допускається перефразовувати текст правової норми, довільно до неї щось додавати, неточно відтворювати. З огляду на те, що Конституція України займає головне місце у системі законодавчих актів, має вищу юридичну силу, відтворювати ті чи інші положення, посылатися на окремі статті доцільно повністю, а не просто давати посилання на статтю Конституції України. Це полегшить сприйняття тексту нормативно-правового акту [14, с. 83].

Кожен документ, який виходить із офіційного органу, повинен мати підпис відповідних посадових осіб, а в необхідних випадках, якщо, наприклад, документ виходить за межі будь-якого органу, також печатку. Законами і кодексами, зокрема кримінальним процесуальним і цивільно-процесуальним, чітко встановлено, хто підписує документи [15, с. 96].

Належне оформлення, зберігання, обґрунтована, законна видача, справжність юридичних документів є неодмінною умовою законності та правопорядку в суспільстві, стабільності та захисту прав громадян, нормальної діяльності держави. І тому держава небадьово ставиться до порушень у сфері документообігу. У Кримінальному кодексі України є чимало статей, які встановлюють відповідальність за злочини, пов'язані з порушеннями у сфері документообігу. Наприклад, передбачена відповідальність за службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, а також складання і видача завідомо неправдивих документів; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів та багато інших злочинів, учинення яких пов'язане з підробленням, фальсифікацією, поданням до офіційних органів та установ підроблених і сфальсифікованих документів.

Юридична діяльність є багатоаспектною: вона складається, за загальним правилом, із численних етапів, стадій, частин, розтягнута в часі і потребує досить великих розумових зусиль. Ось чому актуальною є проблема досягнення поставленої цілі найкоротшим шляхом, який дозволяє досягти поставленої мети в процесі виконання юристом професійної роботи, завдяки дотриманню логічних правил як у побудові загального плану роботи, так і під час виконання окремих його етапів [16].

Помилки, пов'язані з порушенням законів логіки, призводять до непослідовності в процесі міркування, прийняття хибних суджень за істинні, викривляють змістове сприйняття будь-якого юридичного документа. Відступ від вимоги логічності змісту юридичного документа є перешкодою для нормального застосування правового акту. На практиці логічність досягається за допомогою дотримання вимог, згідно з якими формулювання змісту юридичного документа повинно бути точним, чітким, ясним (зрозумілим), доступним для сприйняття.

Точність юридичних документів має велике значення не тільки для учасників правовідносин, правозастосовних органів та посадових осіб, яких стосується юридичний документ, але й для самого органу, який видав юридичний документ, який, перш ніж зобов'язувати до чогось суб'єктів правовідносин, повинен сам чітко усвідомлювати сутність власних приписів [13].

Точність змісту документа необхідно розуміти як ступінь відповідності тексту правового акту тій думці, яка в нього закладалася особою, що створила юридичний документ (наприклад, законодавцем). З огляду на це можна виділити такі критерії точності юридичного документа:

- 1) чіткість, недвозначність дефініції (визначення) термінів;
- 2) відсутність у тексті юридичного документа двозначних та багатозначних термінів;
- 3) позитивність використовуваних формул, тобто використання не більше одного заперечення в разі викладення однієї думки [12, с. 64];
- 4) неприпустимість використання непояснюваних далі за текстом слів та словосполучень типу: нерідко, інші, у разі необхідності, деякі тощо. Правові акти, які суперечать вищевказаним правилам, нерідко зустрічаються в чинному законодавстві України. Такі неточності містяться навіть у назвах деяких законів.

Отже, юридичні документи мають бути максимально точними, але, крім того, вони ще й мають бути достатньо ясними (зрозумілими) для сприйняття особами, які мають відношення до цих юридичних документів.

Незрозумілий юридичний документ не дає повного уявлення про права та обов'язки осіб, що мають будь-яке відношення до цього документа, призводить до невизначеності в їх діяльності, до не виправданих витрат часу і сил на запити щодо тлумачення, призводить до непорозумінь та помилок.

Ясність змісту залежить від вдалого добору слів, термінів, речень, їх правильного і послідовного розташування у тексті юридичного документа. Основними критеріями ясності юридичного документа є:

- 1) використання в тексті юридичного документа загальновідомих термінів в їх загальновідомому значенні;
- 2) обов'язковість розшифровки значення найбільш важливих термінів, які використовуються в юридичному документі;
- 3) використання простих і зрозумілих термінів, відомих і широкоживаних зворотів.

Отже, ясність мови тексту юридичного документа виражається в однаковому розумінні адресатами значень різних одиниць літературної мови (термінів, словосполучень, зворотів тощо), що використані в юридичному документі. Ясність усвідомлення змісту правового акту для кожного суб'єкта залежить від низки факторів, таких, як його досвід, освіта, рівень загальної та правової культури тощо [17, с. 9].

Якщо текст документа є недоступним за своїм змістом, це може призвести до певних труднощів під час його застосування, таких як:

- 1) необхідність проведення додаткових заходів із метою встановлення справжнього змісту правового акту, у тому числі звернення до компетентних органів держави (наприклад, до Конституційного Суду України), до наукових установ (наприклад, до науково-дослідних інститутів Національної академії правових наук України);
- 2) застосування адресатами, до яких спрямовані конкретні вимоги закону, норм підзаконних нормативних актів замість норм, закріплених у цьому законі;
- 3) здійснення правозастосування на основі вказівок (позиції) вищестоящої посадової особи, а не на основі норм закону;
- 4) здійснення правозастосування за розсудом правозастосовних органів;
- 5) відмова скаргникам (заявникам) у розгляді порушеного питання та прийнятті рішення по справі.

Структура правового документа – це його внутрішня будова. Створення юридичних документів має відповідати певним правилам. Головним із них є поділ правового документа на частини. Можна виділити основні структурні вимоги до змісту юридичного документа:

- єдність і внутрішня логіка у тексті юридичного документа;
- послідовне розміщення правового матеріалу в тексті документа;
- забезпечення зручності під час користування документом [12, с. 36].

Будь-який юридичний документ має формальну визначеність, що обумовлюється змістовими чинниками, логічною культурою правового мислення, рівнем юридичної техніки. Формальна структуризація тексту юридичного документа дозволяє надати змісту юридичного документа чіткості й завершеності, логічної послідовності, цілісності, ясності, доступності для сприйняття. Будь-який правовий документ містить принаймні три частини - вступну, основну та заключну. Проте різні юридичні документи мають різну структуру [11].

Важливою умовою ефективності правового регулювання є рівний, стриманий і спокійний тон викладу. Правова інформація за характером є офіційною та відображає ділові стосунки між людьми.

Учасники офіційного спілкування виступають від імені юридичних осіб – установ, організацій, підприємств, фірм. І тому суб'єктивний особистісний момент в юридичних документах повинен бути зведений до мінімуму [11].

Особливостями юридичних документів є: неупередженість укладача, відсутність будь-якої оригінальності чи різко вираженої стильової індивідуальності викладу правового матеріалу. Неупередженість офіційно-ділового стилю не викликає додаткових асоціацій, непотрібних емоцій.

Зміст юридичних документів повинен викладатися грамотно. Писемна мова вимагає чітких синтаксичних конструкцій, суворого дотримання стилістичних норм і правил граматики. Власне мовна грамотність означає дотримання норм орфографії, пунктуації та граматики. Фактично ж вимога грамотності набагато ширша: крім власне мовного, існує професійно-мовний і комунікативний рівень грамотності. Усі терміни, спеціальні поняття, конструкції, що сформувалися під впливом особливостей професійного мислення, повинні відповідати сучасному рівню правових знань, вживатися лише тоді, коли вони справді необхідні. Комунікативно грамотний текст повинен унеможлилювати різне осмислення одного й того самого тексту.

Текст документа повинен бути зрозумілим. Зрозумілість письмового тексту також залежить від виразності шрифту. Текст важко читається, якщо в ньому багато помилок, помарок, підкреслень, неоднакових інтервалів між словами, різних шрифтів [18, с. 126].

У правовій сфері спілкування необхідно уникати юридичні кліше, які обумовлюють точність найменування понять, і уникати штампів, які порушують такі вимоги юридичної техніки, як точність, чіткість, стислість, стандартність.

Важливим правилом складання юридичних документів є необхідність використання у тексті правового акту простих і зрозумілих термінів, які повинні відповідати тому змістові, який вони мають у літературній мові, законодавстві України, у спеціальних науках. Термінологія актів нижчого порядку не повинна відходити від термінології, яка вживається в актах вищого порядку, з якими вони пов'язані. Саме терміни, що позначають певні поняття, здатні найбільш точно формулювати правові приписи, виражати волю укладача документа.

Висновки. На жаль, не кожен юридичний документ відповідає встановленим вимогам до нього. Причиною тому є не тільки недотримання вимог, що виробляються юридичною практикою, а й нерідко неналежна кваліфікація самого розробника. Усунути негативну тенденцію наростання кількості юридичних документів, які не відповідають вимогам, виробленим юридичною практикою можна шляхом підвищення кваліфікації та рівня практичних навичок правозастосувачів.

Належне оформлення документа з дотриманням всіх вимог є необхідною умовою законності та правопорядку в суспільстві, стабільності та захисту прав громадян, нормальної діяльності держави.

Список використаних джерел:

1. Лопатин В. Малый толковый словарь русского языка : ок. 35 000 слов / В. Лопатин, Л. Лопатина. – 2-изд., стер. – Москва : Рус. яз., 1993. – 704 с.
2. Кашанина Т. Юридическая техника : [ученик] / Т. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 496 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. – К., 1974. – 776 с.
4. Онищук І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат / І. Онищук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3. – С. 87-94.
5. Иванников И. Толковый словарь по теории права / И. Иванников. – 2-е изд. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 123 с.
6. Венгеров А. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические вопросы) / А. Венгеров ; ВНИИ совет. законодательства. – М. : Юрид. лит., 1978. – 114 с.
7. Бабаев В. Теория государства и права в схемах и определениях / В. Бабаев, В. Баранов, В. Толстин. – М., 2003. – 195 с.
8. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – Том 2. Теория права. – 380 с.
9. Старилов Ю. Административное право: В 2 ч. Ч. 2. Книга вторая: Формы и методы управленческих действий. Правовые акты управления. Административный договор. Административная юстиция / Ю. Старилов. – Воронеж, 2001. – 432 с.
10. Бахрах Д. Формы и методы деятельности государственной администрации: [учебное пособие] / Д. Бахрах, С. Хазанов. – Екатеринбург : б. и., 1999. – 176 с.
11. Вимоги до змісту юридичного документа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1779070751491/dokumentoznavstvo/vimogi_zmistu_yuridichnoho_dokumenta
12. Зразки цивільно-правових документів: [наук.-практ. посіб.] / за ред. В. Кузнецова. – К. : Істина, 2011. – 712 с.

13. Поняття та ознаки юридичних документів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/51046/pravo/yuridichni_dokumenti
14. Головач А. Зразки оформлення документів [Текст] : для підприємств та громадян / А. Головач. – Донецьк : Сталкер, 1997. – 352 с.
15. Железняк Н. Нормотворча діяльність як форма реалізації державної правової політики / Н. Железняк // Право України. – 2004. – № 7. – С.94-99. – (Серія юридична).
16. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 35. – С. 1358. – Ст. 446
17. Красницька А. Правила-вимоги юридичної техніки щодо процесуальних актів кримінального судочинства / А. Красницька // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. – № 1. – С. 7-13
18. Зразки основних кримінально-процесуальних документів досудового провадження: [практ. посібник] / В. Рожнова, Ю. Азаров, В. Фатхутдінов; За заг. ред. В. Фатхутдінова. – 2-ге вид., допов. та перероб. – К. : Вид. Паливода А. В., 2009. – 188 с.

ГОРДІЄНКО І. Л.,

здобувач кафедри теорії держави та права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.5

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті розглянуто питання визначення місця та ролі конституційного правосуддя як засобу обмеження державної влади. Для цього проаналізовано відповідні концепції обмеження державної влади як комплекс ідей та установок, що визначають практичну реалізацію влади в цілому через еволюцію наукових підходів з обраної проблематики та розглянуто сучасні аспекти обмеження державної влади.

Ключові слова: конституційне правосуддя, обмеження влади, права людини, права держава.

В статье рассмотрены вопросы определения места и роли конституционного правосудия как способа ограничения государственной власти. Для этого проведен анализ концепций ограничения государственной власти как комплекса идей и теоретических установок, определяющих практическую сторону реализации власти в целом через эволюцию научных подходов по указанной проблематике, а также рассмотрены современные аспекты ограничения государственной власти.

Ключевые слова: конституционное правосудие, ограничение власти, права человека, правовое государство.

The article deals with the place and role of constitutional justice ensuring of limitation of the state power. Analysis of conceptions of limitation of the state power included the relevant ideas and scientific concepts. It helped to determine practical realization of state power through the modern scientific point of views. Particular attention is paid to the modern condition of limitation of state power in legal state.

Key words: limitation of state power, legal state, human rights, constitutional justice.

Вступ. Проблематика правових обмежень державної влади є об'єктом уваги вчених правознавців вже досить давно, вона має як теоретичну актуальність значущість для орієнтування у питаннях сутності та функцій держави та права, правотворчості, прав і свобод людини, правової держави та ін., так і практичну, оскільки вона є критерієм оцінки діяльності держави, методів її функціонування. Так, у юридичній науці досліджуються політико-правові обмеження, концепції обмеження державної влади, система правових засобів обмеження державної влади, в тому числі і у зв'язку з впливом останніх на конституційну стабільність держави, адже справедливим є твердження, що важливим внеском

